

Úvod do pedagogiky

Téma číslo 3 – Základní pedagogické kategorie

Viděli jste v minulém dílu...😊

- ▶ Vymezení výchovy jako předmětu zkoumání pedagogiky a základní lidské činnosti.
- ▶ Různé typy výchovy a výchovného působení na osobnost člověka.
- ▶ Základní koncepce výchovy.
- ▶ Osobnost a postavení vychovatele a vychovávaného jako základních prvků výchovy.
- ▶ Typy výchovných stylů a sebevýchova.

Systemový přístup v pedagogice

- ▶ Složitost výchovných procesů, vzájemná interakce složek a faktorů – zavádění tzv. **systemového přístupu v pedagogice** (vlastní i dalším vědám, viz Bohumír Blížkovský).
- ▶ Jedná se o teoretickou analýzu, která je následně aplikována na praktické podmínky výchovy a vzdělávání – **model výchovy**.
- ▶ Tento přístup má základ v *obecné teorii systémů*.
- ▶ **System** = komplex vzájemně na sebe působících částí; celistvý útvar, který má svébytné kvalitativní charakteristiky.

Systemový přístup v pedagogice

- ▶ Jednotlivé části systému tvoří **prvky**, mezi kterými jsou vztahy a vazby.
- ▶ Systém je obklopen **prostředím**, které se označuje jako **okolí systému** – systém s ním interaguje (vytváří se *systemotvorné vazby*).
- ▶ Podstatné jsou i **hierarchické struktury**.
- ▶ *Typy systémů*: uzavřené a otevřené, dynamické a statické.
- ▶ **Systémy s cílovým chováním** – postupnými změnami v čase se u nich dosahuje předem určených cílů – **deterministické** (chování je jednoznačně určeno stavy a podněty) x **stochastické** (při též stavech a podnětech má jejich chování pravděpodobnostní ráz)

Systemový přístup v pedagogice

- ▶ Další vlastnosti systémů: adaptivita a učení, stabilita, centralizace, integrace a diferenciacce, procesy regulace a řízení systému, sebeprodukce, úpadek a zánik systému apod.
- ▶ Výchovní systém je zasazen do obecnějšího systému **fungování společnosti** (determinace) – společnost usiluje o jednotné působení všech prostředků výchovy, které do výchovy vstupují.
- ▶ Základní prvky procesu výchovy jsou: **cíle, podmínky, prostředky a výsledky výchovy**.
- ▶ Pokud respektujeme princip finality, pak je základním prvkem systému výchovy jeho **CÍL**.

Kategorie cíle

- ▶ Zejména se jedná o míru konkretizace cílů výchovy.
- ▶ **Obecný cíl výchovy** – základní představa o tom, jak by měl vypadat člověk vychovaný prostřednictvím fungování systému výchovy dané společnosti.
- ▶ *Různé podoby:* harmonicky a mnohostranně rozvinutá osobnost, mravný člověk, člověk tělesně i duševně zdatný, čl. prakticky schopný a hluboce vzdělaný....
- ▶ **Vždy vychází z povahy společnosti!**

Kategorie cíle

- ▶ Cíle musí být dle rozpracovány a konkretizovány – etapové cíle, institucionální cíle a obsahové rozpracování cíle.
- ▶ **Etapové cíle** – obecné cíle jsou dosahovány postupně tak, jak to odpovídá vývoji osobnosti (věkový, sociální, intelektuální vývoj) – nejčastěji odpovídají ontogenetickému vývoji člověka – batolecí, předškolní, mladší školní, střední školní věk....
- ▶ Podstatné: postupnost dosahování cílů a zároveň zhodnocování a využívání již dosažených etap výchovy – **cykličnost výchovy** (postupná individualizace výchovy).

Kategorie cíle

- ▶ **Cíle institucionální** – výchova se vždy realizuje v konkrétních organizacích a institucích – každá instituce má formulovány své cíle – podle společenského poslání, možností, zaměření, ale i podle kvality a zaměření vychovatelů.
- ▶ **Každá instituce má své specifické prostředky a možnosti** (školka x věznice) – do některých stránek osobnosti zasahuje intenzivněji, do některých méně, nebo vůbec.
- ▶ **Pokud je třeba, vytváří se nové instituce, nebo se stávající pověřují novými cíli** (např. škola – prevence soc. patol. jevů, sexuální výchova...).

Kategorie cíle

- ▶ **Instituce:**
 - **tradiční** – škola, rodina, dětské a mládežnické organizace
 - organizace, které se **věnují výchově mimo své základní působení** – ekologické organizace, kulturní centra (výběrovost, úplata).
- ▶ **Obsahové rozpracování cíle** – konkretizace obecného cíle z hlediska formulování cíle pro různé stránky osobnosti i pro různé úrovně a zaměření požadavků společnosti na kvalitu člověka.
- ▶ Z toho tzv. **složky výchovy** – tvoří obsah výchovy a jsou determinovány společenskými požadavky, vždy se vymezují ty složky osobnosti, které jsou **žádoucí**.

Kategorie cíle

- ▶ Složky výchovy někdy chápány jednostranně – zájem společnosti x stránky osobnosti jedince.
- ▶ Pokusy o **různou klasifikace složek**:
 - Aristoteles – rozumová, mravní, tělesná
 - Marx – duševní, tělesná a polytechnická
 - Současní autoři: rozumová, mravní, estetická, tělesná a pracovní.
- ▶ (Srovnání s tzv. kompetencemi danými RVP: k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské, pracovní).
- ▶ **Obsahové rozpracování cíle v sobě obsahuje též**: systém poznatků, činností, postojů, hodnot, názorů, potřeb + jednání, chování, návyky, motivační struktury, sociální city, volní vlastnosti.

Kategorie cíle

▶ Funkce cíle:

- **ideologická** – zájmy společnosti, skupin apod.,
- **organizační** – určuje povahu metod a forem výchovné práce, ovlivňuje intenzitu působení jednotlivých institucí,
- **motivační** – interakce vychovatele a vychovávaného, výchova by měla směřovat k sebevýchově, vychovávaný musí cíle výchovy přijmout za své,
- **harmonizační a syntetizující** – dosažení vyvážených proporcí osobnosti,
- **kontrolní** – kritérium pro dosažení výsledků, určuje efektivitu výchovného působení.

Podmínky výchovy

- ▶ Jedná se o podmínky dosažení cílů výchovy, ale zároveň též o podmínky realizace výchovného procesu.
- ▶ Jedná se jak o prvky systému výchovy, tak o prvky prostředí – velmi dynamická záležitost.
- ▶ Ovlivněny spoluprací vychovatele a vychovávaného.
- ▶ Existují základní 3 typy:
 - biologické, **endogenní**
 - psychické,
 - sociální. **exogenní**
- ▶ *Typy prostředí: makro, mezzo, mikro*

Podmínky výchovy

Vnitřní biologické podmínky:

- ▶ somatické a fyziologické kvality osobnosti, zdravotní stav (faktory sledovatelné) x genově dané podmínky rozvoje osobnosti – je nutné poznat a pochopit zákonitosti těchto procesů.

Vnější biologické podmínky:

- ▶ ovlivňují průběh výchovných procesů, jde zejména o vlivy vnějšího (přírodního) prostředí – vztah k hygieně duševní práce, únavě, pozornosti.
- ▶ neustále se zhoršující přírodní podmínky ovlivňují výchovné působení – školy v přírodě, tábory, architektura škol...

Podmínky výchovy

Psychické podmínky:

- ▶ jde zejména o kvalitu a úroveň psychických procesů a psychických vlastností osobnosti – charakter, volní vlastnosti, zájmy, schopnosti...
- ▶ spjata s procesy zrání (biologický proces) a **rozvíjení** (proces sociální a intelektuální).
- ▶ rozhodující jsou zde také **předchozí etapy výchovné práce**, které se projevují v současné situaci a je s nimi nutné pracovat.
- ▶ Tyto podmínky vstupují do výchovného systému jako nositelé aktivit vychovávaného a vychovatele (musí je poznat a pochopit).

Podmínky výchovy

Sociální podmínky:

- ▶ nejsložitější, velmi proměnlivé – samostatná disciplína **sociální pedagogika**.
- ▶ Na člověk působí bezpočet sociálních faktorů – některé záměrně, některé bezděčně (např. politické vztahy, trávení volného času, rodinné klima).
- ▶ **Makroprostředí** – uspořádání společnosti jako celku, ideové zaměření, úroveň demokracie, ekonomická struktura, sociální úroveň, vzdělanostní úroveň, kultura...
- ▶ **Mikroprostředí** – nejbližší sociální okolí člověka, pestré a různorodé skupiny, zprostředkovávají působení makroprostředí.

Příklady podmínek výchovy

- ▶ **Biologické:** dědičnost (genové vybavení), konkrétní biologická struktura, zdravotní stav, biologické mikro a makroprostředí, hygienické podmínky, uspokojování základních životních potřeb,....
- ▶ **Psychické:** úroveň poznávacích procesů, temperament, vlohy, nadání, talent, schopnosti, tvořivost, emocionalita, emocionální inteligence, volní a charakterové vlastnosti, zájmy, potřeby, motivace,...
- ▶ **Sociální:** společensko ekonomické uspořádání, stadium vyspělosti společnosti, hodnoty společnosti, životní styl, tradice, právní vědomí, sociální struktura, povaha mikroprostředí, poruchy prostředí, sociální skupiny, jejichž je (nebo chce být) jedinec členem,...

Prostředky výchovy

- ▶ Slouží k dosahování cílů výchovy – instituce, organizace, metody, formy, skupiny...
- ▶ Snahy o kvalitativní a kvantitativní změny u osob, skupin či celé generace...
- ▶ **Vymezení prostředků ve dvou rovinách:**
 - Základními prostředky jsou **instituce a organizace** – jsou speciálně zřízeny, aby realizovaly výchovu.
 - V těchto institucích (ale i mimo ně) další prostředky: **obsah výchovy, organizační formy, metody.**
- ▶ Volba prostředků musí být vždy adekvátní příslušnému cíli!

Příklady prostředků výchovy

- ▶ **Instituce:** škola, rodina, dětské a mládežnické organizace, ICT, média, kultura, sportovní organizace, skupiny a kolektivy, podniky, masová zábava,
- ▶ **Organizační formy:** skupinové práce, individuální práce, hromadné působení, spolupráce, projekty, problémové situace, aktivity mimo výchovné instituce,
- ▶ **Výchovné metody:** přesvědčování, spolupráce, příklady, vzory, ideály, příkazy, zákazy, pravidla, spolupráce, inscenační metody, využívání běžných situací,...

Výsledky výchovy

- ▶ Dá se označit za „finální“ kategorii x relativní – **cykličnost výchovy** – výsledek výchovy (dříve dosažená úroveň – postoje, názory, poznání atd.) vstupuje do dalšího cyklu výchovné práce jako významný faktor (**prostředek II**).
- ▶ Je úzce spjata s **efektivitou výchovy**: v jakých podmínkách, s jakým úsilím, s vynaložením jakých prostředků bylo dosaženo požadovaného výsledku (cíle)? Byly cíle reálné či nikoli? Je třeba cíle korigovat?
- ▶ Cíl je formulován jako **ideál** a nekryje se s reálným stavem...

Výsledky výchovy

- ▶ **Výsledek výchovy tedy představuje soubor konkrétních kvalit osobnosti, které determinují určité druhy a způsoby jednání, činností a chování.**
- ▶ **Řadí se sem zejména: poznání, postoje, názory, přesvědčení, citové prožívání, hodnotová orientace x nejsou ale pouze výsledkem výchovy, ale též dalších činitelů a sebevýchovy – těžko se pak určuje a hodnotí účinek výchovného působení.**
- ▶ **Poznání kvalit osobnosti se děje zejména přes vnější projevy (jednání a chování) osobnosti, ale nejen přes ně – nutnost osvojení základů pedagogicko–psychologické diagnostiky.**

Koncepce pedagogiky ve vztahu k podmínkám výchovy

- ▶ Člověk je ovlivňován při vývoji následujícími vlivy:
 - **prostředím** – exogenní stránka formativního procesu,
 - **dědičnými a vrozenými dispozicemi** a získanými vlastnostmi – endogenní stránka formativního procesu,
 - **výchovou**, sebevýchovou a interakcí člověka s vnějším prostředím.

Koncepce pedagogiky ve vztahu k podmínkám výchovy

Endogenistické teorie

- ▶ všechno je člověku vrozeno, během života se mají tyto dispozice pouze rozvíjet
- ▶ základ v antice – hedonistická filozofie (pud slasti)
- ▶ **zastánci:** Rousseau, Tolstoj – pedocentrismus, Freud, Fromm
- ▶ člověk je nevychovatelný, výchova je bezmocná a má jen vytvářet prostor k volnému rozvoji dispozic (pozor na rasismus!!!)

Koncepce pedagogiky ve vztahu k podmínkám výchovy

Exogenistické teorie

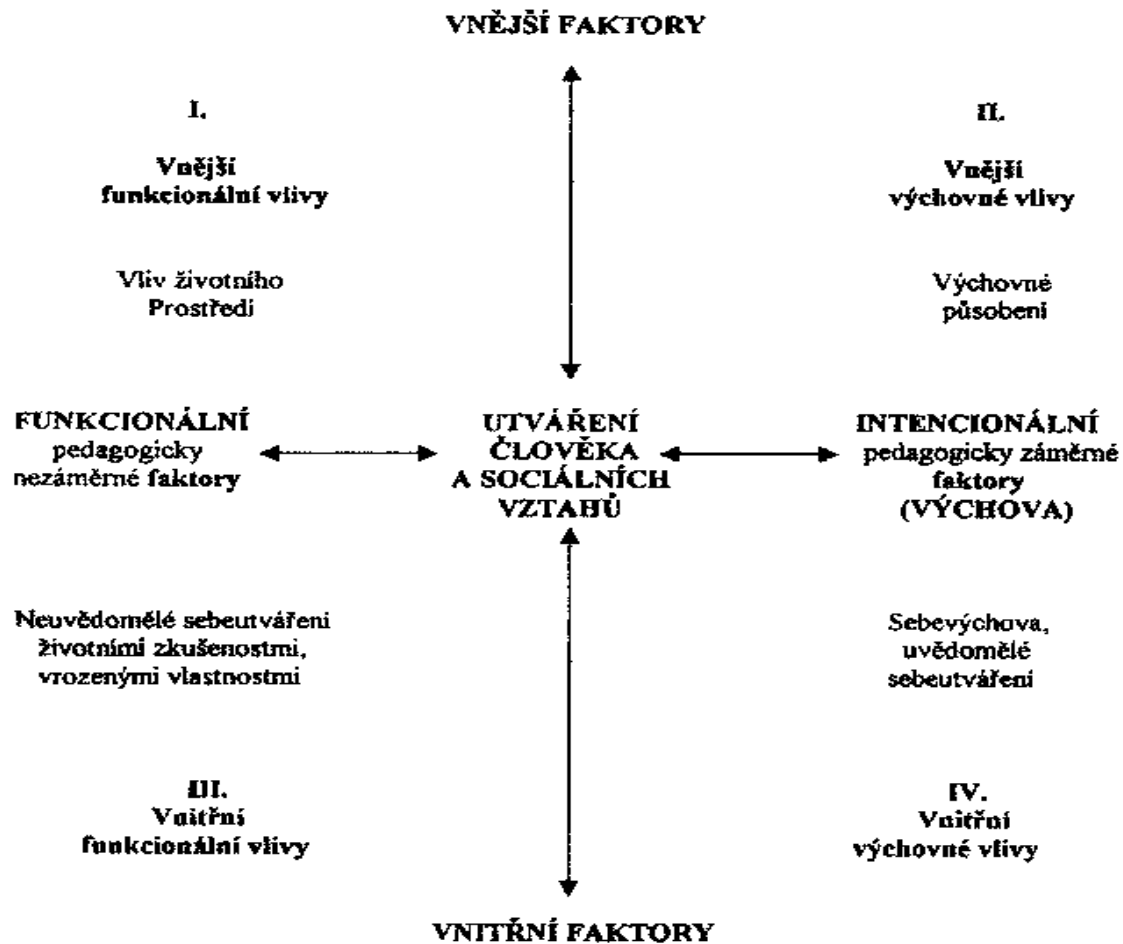
- ▶ hlavním činitelem výchovy je **vnější prostředí** (společnost, příroda)
- ▶ rozhodující je, jak člověk získává zkušenosti (učení)
- ▶ **John Locke** – člověk se rodí jako tabula rasa – v životě bude takový, jaká bude výchova
- ▶ **Behavioristé** (Watson) – „Dejte mi 10 zdravých dětí a vychovám z nich, co budete chtít.“
- ▶ **Reflexologie** – Pavlov

Koncepce pedagogiky ve vztahu k podmínkám výchovy

Interakční teorie

- ▶ vliv obou činitelů: **disponovaný člověk + výchova = osobnost**
- ▶ člověk není vůči vlivům pasivní, ale aktivně na ně reaguje (asimilace a akomodace)
- ▶ **Zastánci:** Piaget, Stern, Vygotský

A shrnující schéma na závěr...

A o čem to dnes bylo???

- ▶ Systémový přístup v pedagogice.
- ▶ Základní pedagogické kategorie: cíle, podmínky, prostředky a výsledky výchovy.
- ▶ Vzájemná interakce jednotlivých kategorií.
- ▶ Důsledky jednostranné preference podmínek výchovy.

Uvidíte příště...

- ▶ Teoretická východiska empirického zkoumání pedagogických jevů.
- ▶ Typy výzkumů, jejich různá pojetí.
- ▶ Základní terminologie - výzkumný problém, výzkumný vzorek, hypotézy.
- ▶ Typy výzkumných problémů, zásady formulace hypotéz.